

MONIKIELISYYDEN HAASTEET KIELIHÄIRIÖIDEN TUNNISTAMISESSA JA KUNTOUTUKSESSA

Virallisesta kaksikielisyydestään huolimatta Suomi on vallitsevasti yksikielinen maa. Myös lasten kielen kehitystä, sen häiriöitä ja niiden kuntoutusta koskeva asiantuntemus keskittyy Suomessa pitkälti yksikielisiksi kehittyviin lapsiin. Kansainvälisen liikkuvuuden lisääntymisen myötä myös suomalaiset kasvatuksen, opetuksen ja terveydenhuollon ammattilaiset joutuvat yhä useammin pohtimaan lasten äidinkielen kehityksen ja toisen kielen oppimisen eroja ja yhteyksiä. Erityisesti suurimpien kuntien joidenkin alueiden päiväkotijoukossa voi olla paljon lapsia, jotka puhuvat äidinkielenään jotakin muuta kieltä kuin suomea. Heidän suomen kielen taidon tasonsa voi vaihdella hyvinkin paljon, mutta melko usein joudutaan miettimään myös sitä, kuinka hyvin he hallitsevat äidinkieltään.

Kaksi- tai monikielisessä ympäristössä kasvaminen ei sinänsä aiheuta kielihäiriön riskiä. Jos niin olisi, maailmassa olisi kielihäiriöisiä ihmisiä paljon nykyistä enemmän, koska mahdollisesti jopa suurin osa maailman maista on monikielisiä (Fasold 1984: 30) ja yli puolet maailman ihmisistä on kaksikielisiä (Hoffman 1997: 137). Kaksikielisyyden ajatellaankin yleensä vahvistavan lapsen kielellistä tietoisuutta ja siten tukevan hänen kielen kehitystään. Monia kieliä hallitsevia ihmisiä pidetään kiistatta kielellisesti lahjakkaina. Voidakseen op-

pia useita kieliä ihmisen täytyy kuitenkin oppia vähintään yksi kieli äidinkielen ta-
soisesti.

Jos suomalaisessa päivähoitossa tai koulussa oleva monikielinen lapsi ei opi suomea muiden monikielisten lasten tavoin, oppimisvaikeus voi johtua monista syistä. On mahdollista, että hän ei hallitse äidinkieltään riittävän hyvin voidakseen lähteä rakentamaan sen päälle toisen kielen taitoa. Äidinkielen hataruus voi johtua esimerkiksi siitä, että pakolaisena maahan muuttaneen perheen tilanne on ollut niin hankala ja kuormittava, että vanhemmat eivät ole voineet tarjota lapselleen tämän kielen kehityksen kannalta riittäviä vuoro vaikutusmahdollisuuksia. Lapsella voi myös olla erityinen vieraiden kielten oppimisvaikeus, vaikka hänen äidinkielen kehityksensä olisikin edennyt isommitta ongelmitta. On myös mahdollista, että vaikka lapsi viettää runsaasti aikaa suomenkielisessä ympäristössä, hän jää syystä tai toisesta vaille riittäviä suomen kielen malleja. Näin voi käydä esimerkiksi, jos suomenkieliset lapset eivät ota heikosti kieltä osaavaa lasta leikkeihin mukaan eivätkä ryhmän aikuiset huomaa hänen jäävän kielelliseen eristykseen. Jos lapsen toisen kielen kehitys ei lähde etenemään odotetusti, on kuitenkin myös mahdollista, että hänellä on *erityinen kielihäiriö*, joka vaikuttaa sekä hänen äidinkielen kehitykseensä että muiden kielten

oppimiseen. On selvää, että lapsi tarvitsee erilaisia tukitoimia riippuen siitä, mikä edellä mainituista syistä on suomen kielen oppimisen vaikeuden taustalla.

Jos lapsilla on kielihäiriöitä, he tarvitsevat yleensä puheterapiaa ja muita tukitoimia, joiden avulla he voivat kehittää sekä kieltään että muita taitoja, joiden hankkimiseen kieltä tarvitaan. Jos monikielisellä lapsella on kielihäiriö, tilanne on monin tavoin tavallistakin haastavampi paitsi lapselle itselleen ja hänen perheelleen myös päivähoidolle ja koululle sekä puheterapeutille, jonka täytyisi voida ottaa vastuu kuntoutuksesta.

Yksikieliset suomalaislapset käyvät ennen kouluikänsä vuosittain neuvolan arvioinneissa, joihin kuuluu myös kielen kehityksen seurua. Neuvolan kielelliset seuratkaen eivät löydä kaikkia lapsia, joiden kielen kehitys kaipaa erityisiä tukitoimia (Havulinna 2006), mutta yleensä lähi-ihmiset, vanhemmat tai päiväkotien työntekijät tunnistavat, jos lapsen kielellisiä taitoja on syytä arvioida erikseen. Kaikki monikieliset ja -kulttuuriset perheet eivät käytä neuvolapalveluja yhtä säännöllisesti kuin muut, joten näiden perheiden lasten kehityksen yleinenkin seurua on satunnaisempaa kuin muiden lasten. Neuvolan työntekijöillä ei myöskään ole yleensä käytettävissään seuloja, joiden avulla he voisivat arvioida Suomessa harvinaisia kieliä äidinkielenään puhuvien lasten kielen tasoa. Joissakin neuvoloissa tällaisia monikielisten lasten arviointiseuloja on käytettävissä, mutta silloinkin neuvolan työntekijät tarvitsevat tuekseen sellaisen aikuisen, jonka kanssa he puhuvat samaa kieltä ja joka hallitsee lapsen äidinkielen. Yleensä hän on joko lapsen vanhempi tai kotikielen tulkki.

Neuvolan kielellinen arvio on siis kuitenkin vasta seula. Sen pitäisi erottaa joukosta sellaiset lapset, joiden kieltä puheterapeutin on syytä arvioida tarkemmin, jotta voitaisiin

määritellä mahdollinen kuntoutuksen tarve. Kielihäiriön voi määritellä luotettavasti vain sellainen puheterapeutti, joka hallitsee arvioitavan ihmisen kielen äidinkielen tasoisesti. Suomalaisten puheterapeuttien parissa käydään jonkin verran keskustelua jo siitä, kuinka hyvin puheterapeuttien tulee hallita molemmat kotimaiset kielet voidakseen tutkia ja antaa kuntoutusta sekä suomen että ruotsin kielellä, tai kuinka hyvä pitää puheterapeutin englannin kielen taidon olla, jotta hän voi käyttää sitä työssään, ja millaisia työtehtäviä puheterapeutti voi hoitaa muulla kuin äidinkielellään. Suomalaisten puheterapeuttien monikielisten asiakkaiden arvioinnissa ja kuntoutuksessa on kuitenkin yhä useammin kyse jostakin muusta kuin heidän yleisimmin hallitsemistaan kielistä. Vaikka Suomesta löytyy jo muutamia kaksikielisiä puheterapeutteja, joiden toinen vahva kieli on lähinaapurimme venäjä tai viro, äidinkielen tasoisesti somalia, pääkaupunkiseudun lasten kolmanneksi yleisintä äidinkieltä, puhuvan suomalaisen puheterapeutin löytyminen ei tunnu todennäköiseltä ainakaan lähitulevaisuudessa. Sama koskee useimpia muita Suomessa puhuttuja kieliä, joilla ei ole virallista asemaa.

Vanhempien ei voi edellyttää osaavan eritellä lapsensa äidinkielen vaikeuksia ja erityispiirteitä ammattilaiselle, joka ei tunne heidän kieltään. Puheterapeutti voi kuitenkin saada karkean käsityksen lapsen kielen tasosta tarkistamalla vanhemmilta, kuinka lapsi hallitsee muutaman keskeisen kielen funktion, jotka ilmaistaan yleensä tavalla tai toisella kaikissa kielissä ja joiden pitäisi ilmaantua lapsille kielestä riippumatta suunnilleen samoihin aikoihin (Salameh 2006). Tällaisia voivat olla esimerkiksi monikon ja omistusmuodon ilmaukset. Vanhempia voidaan pyytää myös vertaamaan arvioitavan lapsen kielellisiä taitoja ja niiden kehitystä sisarusten, serkkujen tai muiden tuntemiensa, samaa kieltä puhuvien

▷

lasten taitoihin. Joitakin kielellisten testien tai muiden arviointimenetelmien osia puheterapeutti voi tehdä myös tutkittavan lapsen kotikielen tulkin avulla. Tulkin on tällöin oltava hyvin ammattitaitoinen. Hänen täytyy paitsi hallita molemmat kielet hyvin myös pystyä arvioimaan, sisältykö hänen käännökseensä se kielellinen ilmiö, jonka hallintaa puheterapeutti haluaa selvittää. Lisäksi hänen täytyisi pystyä tulkitsemaan ja kuvaamaan puheterapeutille, millainen lapsen vastaus on verrattuna kielellisesti odotuksenmukaiseen ja kyseistä kieltä äidinkielenään puhuvien, saman ikäisten lasten ilmaukseen.

Ainakin vaikeimpien kielihäiriöiden tunnistamisen pitäisi useimmiten onnistua läheisten ihmisten ja mahdollisen tulkin avulla, vaikka arvioiva puheterapeutti ei hallitsisikaan lapsen äidinkieltä. Arviointia ei kuitenkaan tehdä vain arvioinnin vuoksi, vaan jos lapsella havaitaan kielellisiä häiriöitä, hänellä on suomalaisen terveydenhuollon käytännön mukaan oikeus saada tarvitsemaansa kuntoutusta. Kielihäiriöiden hyvään kuntoutukseen kuuluu äidinkielen puheterapia, jota voi antaa vain kyseisen kielen äidinkielen tasoisesti hallitseva puheterapeutti.

Monikielisyyksymykset ovat olleet monissa muissa maissa puheterapeuttien arkipäivää jo ennenkin, mutta perinteisesti monikielisissäkin maissa kansainvälisen liikkuvuuden lisääntyminen on luonut lasten kielihäiriöiden tunnistamiseen ja kuntoutukseen liittyviä uusia haasteita. Niitä aiheuttavat paitsi kielten väliset erot myös eri kulttuurien erilaiset näkemykset lasten kasvatuksesta, vuorovaikutuksesta ja moninaisista arvokysymyksistä (Bornman ja Launonen 2005). Monikielisten puheterapia-asiakkaiden palvelupolitiikka vaihtelee esimerkiksi Euroopan eri maissa (Launonen 2001). Perinteisesti omasta kielestään ylpeässä Ranskassa kielikysymys-

tä ei pidetä pulmallisena, vaikka sielläkin tunnustetaan, että lisääntyvä liikkuvuus on muuttamassa tilannetta. Monen kielialueen rajalla sijaitsevalla Sveitsillä on neljä virallista kieltä, ja siellä on totuttu toimimaan myös monenlaisten maahanmuuttajien kanssa. Siellä kielikysymykseen suhtaudutaan käytännöllisesti ja maahanmuuttajalapsat pyritään integroimaan paikalliseen ympäristöön mahdollisimman nopeasti, sekä sosiaalisesti että kielellisesti. Kielihäiriöisille lapsille voidaan lähes aina taata heidän tarvitsemansa terapia »uuden koulunsa kielellä». Eräs irlantilainen kollega taas totesi painokkaasti aiheesta kerran keskustellessamme, että puheterapian tarpeessa olevien maahanmuuttajien kielikysymys on Irlannissa vakava eettinen ongelma, koska heille ei voida taata kuntoutusta heidän omalla äidinkielellään. Myös Suomen virallinen politiikka korostaa maahanmuuttajien oikeutta omaan kieleensä ja kulttuuriinsa.

Kielihäiriöiden kuntoutukseen kuuluu kuitenkin aina muutakin kuin yksilöllinen puheterapia. Nykynäkemyksen mukaan lasten kielellinen kuntoutus tulee liittää myös lasten arkeen, jolloin keskeisiä kielen kehityksen tukijoita ovat vanhempien ja päivähoidon tai koulun työntekijöiden lisäksi ikätoverit. Juuri kielen kehitystä tukevan ja kuntouttavan arjen mahdollisuudet nousivat vahvasti keskusteluun EU-maiden puheterapeuttiliittojen yhteentulon syyskuussa 2006 järjestämässä tieteellisessä kongressissa, jonka aiheena oli monikielinen ja -kulttuurinen Eurooppa (ks. esim. Paradis 2006; Salameh 2006).

Jos monikielisellä lapsella on kielihäiriö, johon hän ei voi saada puheterapeutin antamaa kuntoutusta, käytettävissä on monia epäsuoran kuntoutuksen mahdollisuuksia. Ne voivat lopulta osoittautuakin riittäviksi, jos kielihäiriö ei ole vaikea. Lapsen vanhempia voidaan ohjata käyttämään äidin-

kieltään monipuolisesti hänen kanssaan: keskustelemaan, lukemaan, leikittelemään kielellä. Päivähoidossa ja koulussa voidaan käyttää lapsen äidinkielistä ohjaajia »kielellisinä tukihenkilöinä». Myös toisen kielen erityinen tukeminen voi lisätä lapsen kielellistä tietoisuutta ja vahvistaa näin välillisesti myös hänen äidinkieltensä kehitystä (ks. myös Nykänen 2001; Palojärvi 2004).

Lapsen täytyy kuulla riittävän paljon ja tietynlaista kieltä voidakseen alkaa tehdä kielestä päätelmiä ja oppia sen sääntöjä. Edellä mainitun eurooppalaisen kongressin iskusanaksi nousikin esitysten myötä *syötös (input)*, ja pohdinnat keskittyivät erityisesti siihen, miten kielihäiriöiselle, monikielisessä ympäristössä kehittyvälle lapselle voidaan taata rikas kieliympäristö hänen molemmilla tai kaikilla kielillään. Tämä on tietenkin myös yksikielisen kielihäiriöisen lapsen ainoan kielen kehitysedellytyksien pohdinnan ydinkysymys. ■

KAISA LAUNONEN

Sähköposti: kaisa.launonen@helsinki.fi

LÄHTEET

- BORNMAN, JUANITA – LAUNONEN, KAISA 2005: Monikulttuurinen kompetenssi ja sen vaikutukset puheterapiatyöhön. – *Puhe ja kieli* 25: 243–255.
- FASOLD, RALPH 1984: *The sociolinguistics of society: Introduction to sociolinguistics I*. Oxford: Blackwell.
- HAVULINNA, HEIDI 2006: *Dysfaattinen lapsi neuvolan viisivuotistutkimuksessa. Kielellinen tutkimus, vanhempien arviot ja päivähoidon palaute*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston puhetieteiden laitos.
- HOFFMAN, CHARLOTTE 1997 [1991]: *An introduction to bilingualism*. 5. painos. Lontoo: Longman.
- LAUNONEN, KAISA 2001: Puhummeko samaa kieltä, eli millaista kielitaitoa kielellinen kuntoutus vaatii? – *Puheterapeutti* 4: 9–12.
- NYKÄNEN, ERJA 2001: Päivähoitoikäisen lapsen suomi toisena kielenä -opetus. – Kaisa Launonen & Matti Lehtihalmes (toim.), *Lapsen kielen käytön kehitys ja sen ongelmat – pragmaattinen näkökulma* s.130–134. Suomen logopedis-foniatriin yhdistys ry:n julkaisuja 33.
- PALJOJÄRVI, ANNA 2004: *Monikielisten lasten suomen kielen kehittyminen päiväkodin monikulttuurisessa pienryhmässä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston puhetieteiden laitos.
- PARADIS, MICHEL 2006: The implications for language therapy of increasing multilingualism and multiculturalism in Europe. Keynote-esitys, A multilingual and multicultural Europe; 6th European CPLOL Congress, 15.–17.9.2006, Berliini, Saksa.
- SALAMEH, EVA-KRISTINA 2006: Linguistic and cultural factors affecting assessment and intervention for bilingual children with language impairment. Keynote-esitys, A multilingual and multicultural Europe; 6th European CPLOL Congress, 15.–17.9.2006, Berliini, Saksa.